

Мезоконцепт ЧАС у межах динаміки текстового мегаконцепту ПАМ'ЯТЬ (на матеріалі творів П. Модіано)

Роботу виконано на кафедрі французької філології
КНЛУ

У статті зроблено спробу дослідити розгортання текстового концепту ЧАС як ієрархічного складника текстового концепту ПАМ'ЯТЬ у концептуальному просторі П. Модіано. Аналіз текстового концепту ЧАС здійснено у термінах його циклічності й лінійності. У результаті дослідження визначено особливості його вербалізації у художній прозі письменника.

Ключові слова: текстовий концепт, концептуальний простір, мегаконцепт, мезоконцепт, макроконцепт, катаконцепт, ієрархія.

Молокова О. Ф. Мезоконцепт ВРЕМЯ в пределах динамики текстового мегаконцепта ПАМЯТЬ (на материале произведений П. Модіано). В статье сделана попытка исследовать раскрытие текстового концепта ВРЕМЯ как иерархического компонента текстового концепта ПАМЯТЬ в концептуальном пространстве П. Модіано. Анализ текстового концепта ВРЕМЯ осуществлён в терминах его цикличности и линейности. В результате исследования определены особенности его вербализации в художественной прозе писателя.

Ключевые слова: текстовый концепт, концептуальное пространство, мегаконцепт, мезоконцепт, макроконцепт, катаконцепт, иерархия.

Molokova O. F. Mesoconcept TIME Within Dynamics of Textual Megaconcept MEMORY (Based on P. Modiano's Novels). The article presents an attempt to research the unfolding of textual concept TIME as a hierarchical component of textual concept MEMORY in P. Modiano's conceptual space. The analysis of textual concept TIME is made according to its cyclicity and linearity. The particularities of its verbalization in novels are defined.

Key words: textual concept, conceptual space, megaconcept, mesoconcept, macroconcept, cataconcept, hierarchy.

Постановка наукової проблеми та її значення. Концепт як певний смисл, яким оперує людина в процесі інтелектуального освоєння світу [5, 10], як спосіб репрезентації дійсності у свідомості людини, що несе важливу культурну інформацію і знаходить своє конкретне вираження у вигляді знаків [2, 31], є ключовим об'єктом когнітивних досліджень у парадигмі сучасної лінгвістики й вивчається з різних позицій представлених, зокрема, в когнітивній поетиці [4; 6; 7]. У сфері художньої когнітології дослідницька увага в останні роки зосереджується на аналізі текстового концепту (далі – ТК) як мовленнєво-розумового утворення змістового плану, для якого характерні багатосмислова напруженість, надкатегоріальність й імплікація сукупності певних ознак метаобразів художнього твору для їх подальшої експлікації [4, 24].

Система ТК у художньому творі формує концептуальний простір, який має свою системно-ієрархічну структуру. Вважаємо, що концептуальний простір художньої прози П. Модіано формується таким чином, що на концептуальному рівні поетапно впливає ціла мережа упорядковано поданих і комплексно взаємодіючих ТК із відповідними складниками, а “верхівку” в цій ієрархії [4, 47] займає вершинний концепт – текстовий мегаконцепт ПАМ'ЯТЬ.

Актуальність розвідки зумовлена відсутністю аналізу концептуального простору П. Модіано як комплексної когнітивної структури авторської свідомості. Оскільки, як показують результати нашого дослідження, його найвищим структурним компонентом є текстовий мегаконцепт ПАМ'ЯТЬ, то **метою** цієї статті вбачаємо в дослідженні його ієрархічного складника – мезоконцепту ЧАС. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: дослідити ТК ЧАС у концептуальному просторі письменника в термінах циклічності й лінійності, а також його вербалізацію на різних мовних рівнях. **Предметом** нашого дослідження є семантичне й концептуальне наповнення ТК ЧАС у тканині романів П. Модіано.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У художньому просторі П. Модіано ПАМ'ЯТЬ сприймається як суть часу, оскільки вона завжди звернена

до минулого. З її допомогою думка оповідача пов'язує колишні події і робить їх надбанням теперішнього. Вона визначає для особистості те, що залишилося від попереднього життя. Відтак, у тканині романів письменника підтверджується думка Августина Блаженного про те, що час вимірюється у пам'яті [1, 217].

Час як важлива буттєва категорія відіграє вагомую роль у житті людини, а фактор людини – у моделюванні часу. Слід зауважити, що концепт ЧАС є одним із ключових елементів системи базових когнітивних уявлень людини про навколишній світ. Різноманітність і основні труднощі аналізу цього концепту полягають у тому, що час недоступний жодному з органів відчуття людини, не залишає у свідомості людини конкретних перцептивних образів [3, 218]. Така абстрактність і відсутність його наглядних корелятивів приводить до розуміння мезоконцепту ЧАС у концептуальному просторі П. Модіано як одного з ієрархічних складників текстового мегаконцепту ПАМ'ЯТЬ у термінах його циклічності й лінійності.

Традиційно у свідомості людей існує два розуміння часу: перше – час, який відповідає космологічній свідомості як послідовність однотипних подій, що повторюються – циклічний час, і друге – час, який відповідає історичній свідомості як незворотний поступальний рух в одному напрямку – лінійний час [8, 46].

Циклічність часу загалом і в художньому просторі П. Модіано зокрема проявляється в тому, що він сприймається як дещо закономірне, об'єктивне, незалежне від людських бажань. Життя персонажів представлено як проходження крізь неминучі, закономірні життєві фази: народження, розквіт, смерть. Воно не існує поза часом. Останній пронизує, підпорядковує, вимірює життя. З огляду на це, в концептуальному просторі художньої прози письменника ми виокремили ТК – ієрархічні складники, які виступають підґрунтям у розгортанні текстового мегаконцепту ПАМ'ЯТЬ (рис. 1):

Рис. 1. Розгортання мезоконцепту ЧАС у межах мегаконцепту ПАМ'ЯТЬ у художній прозі П. Модіано

Представлений рисунок демонструє, що верхівку в ієрархії ТК займає текстовий мегаконцепт ПАМ'ЯТЬ, який у подальшому структурується в мезоконцепт ЧАС у термінах його циклічності й лінійності, макроконцепти ЦИКЛІЧНІСТЬ, ДОБОВЕ КОЛО, ПОЧАТОК ЖИТТЯ, катаконцепти МОРАЛЬНА НЕДУГА, ТЕМРЯВА, НЕВІДОМІСТЬ, БІЛЬ ДИТИНСТВА Й МОЛОДОСТІ зі складником катаконцепту БУДЕННІСТЬ ЖИТТЯ, РАДІСТЬ ЖИТТЯ.

Продемонструємо розгортання макроконцепту ЦИКЛІЧНІСТЬ на прикладах: *J'ai eu un moment l'illusion qu'au-delà du cimetière je te retrouverais. Là-bas, ce serait l'Éternel Retour, le même geste*

qu'avant pour prendre à la réception la clé de ta chambre. Le même escalier raide. La même porte blanche avec son numéro : 11. La même attente. Et puis les mêmes lèvres, le même parfum et la même chevelure qui se dénoue en cascade (Modiano, DCJP, 149). Носієм концептуальної інформації є лексема *Retour* n.m. (“movement en arrière, déplacement vers le point de départ” [9, 1669]). У поєднанні з прикметником *Eternel* утворюється словосполучення Вічне повернення – *Eternel Retour*, символічне наповнення якого підкріплюється словниковим значенням – “selon certains philosophes, retour cyclique des mêmes événements au cours de l’histoire” [9, 1669].

Відомо, що Вічне повернення – це один із концептів філософії життя Ф. Ніцше, згідно з яким час у своєму безмежному плині неминуче повторює однаковий стан речей, явищ і всіх процесів життя у певні моменти. Така ідея підтверджує циклічність і повторюваність часу, яка в представленому прикладі маркується вживанням лексеми *même* adj. – “marque l’identité absolue” [9, 1174]. Макроконцепт ЦИКЛІЧНІСТЬ реалізується в асоціативному фреймі, який демонструє схожість цих двох явищ: ЦИКЛІЧНІСТЬ → є → ВІЧНЕ ПОВЕРНЕННЯ.

У концептуальному просторі П. Модіано вербалізація макроконцепту ЦИКЛІЧНІСТЬ досягається лінгвальними засобами, що функціонують на різних мовних рівнях: словотвірному, граматичному, лексичному й текстовому.

На перших двох рівнях характерним способом актуалізації ЦИКЛІЧНОСТІ й повторюваності тієї чи іншої дії є вживання дієслів із префіксом *re-*, що несе у собі значення “повторення дії”, а також прислівникового звороту *de (à) nouveau* loc. adv., що означає “pour la seconde fois, une fois de plus” [9, 1277], у сполученні з дієсловом. Таким чином текстуальними маркерами повторення виступають дієслова типу *revenir, retrouver, revoir, reparler* та ін. й конструкція *V + de (à) nouveau*, які синонімічні за семантичним наповненням: *Je ne voudrais pour rien au monde revenir dans cet endroit, lui dis-je* (Modiano, DA, 12); *Et il frappait de nouveau du poing sur la table d’un geste d’ivrogne. J’ai craint qu’il ne retrouve sa brutalité et son mauvais naturel* (Modiano, DA, 17). В останньому фрагменті відчуття циклічності створює сполучник *et*, рамковий повтор якого на початку нового речення іконічно символізує вічний і неперервний рух часу.

Макроконцепт ЦИКЛІЧНІСТЬ подій може виявлятися і на текстовому рівні, коли йдеться про повторення одного і того ж дієслова у реченні: *Leurs visages tournent, tournent* (Modiano, RN, 52); повторення одних і тих же речень на рівні твору. Наприклад, це можуть бути слова пісні *Pauvre Swing Troubadour* у романі “La ronde de nuit”, які читаємо на кожній 11 сторінці; повторення цілого роману. Твір може закінчуватися тими подіями, результат яких розпочне роман. Лише ретроспективно читачу стає зрозумілим, що кінець твору є його початком. Наприклад, кафе, яке описує письменник у фінальній частині роману “Un cirque passe”, – тема допиту оповідача, з якого розпочинається роман. Початок роману “Dimanches d’août” є водночас продовженням фабульних подій, які завершують роман. Повторення однієї і тієї ж події у різних романах свідчить про розгортання макроконцепту ЦИКЛІЧНІСТЬ на інтертекстуальному рівні. Прикладом може слугувати сцена в паризькому метро, коли батько намагається штовхнути під потяг сина, що трапляється у тканині романів “Les boulevards de ceinture”, “Un pedigree”.

Такий спосіб вираження циклічності всього, що відбувається у художньому світі П. Модіано, підкреслює закономірність і незмінність плину часу у вигляді життєвого кола, центром якого є оповідач. Його позиція досить пасивна і породжує байдужість до життя, яка виражається у монотонності і схожості будь-яких періодів часу: *Les jours, les mois, les saisons, les années passaient, monotones, dans une sorte d’éternité* (Modiano, VN, 85); *Dans ma chambre de l’hôtel Dodds, je pensais que les étés se ressemblent. Les pluies de juin, les jours decanicule, les soirs de 14 juillet où nous recevions nos amis [...]* (Modiano, VN, 26). Концептотвірну функцію відіграють лексичні одиниці (далі – ЛО) *monotone* adj. (“qui lasse par la répétition, par l’absence de variété” [9, 1218]), *se ressembler* v.tr. (“avoir des traits communs avec, présenter des caractères identiques” [9, 1661]). Водночас вони є експлікаторами атмосфери, в якій живе головний персонаж твору, і наближають читача до її розуміння: монотонність життя, в якому день, місяць, рік схожі на всі попередні. Концептуальна інформація представленого прикладу імплікує складник катаконцепту БУДЕННІСТЬ ЖИТТЯ, який у подальшому розгортається і конкретизується в катаконцепті МОРАЛЬНА НЕДУГА, що об’єктивується лексемою *malaise* n.m. (“sentiment pénible et irraisonné dont on ne peut se défendre” [9, 1133]).

Макроконцепт ДОБОВЕ КОЛО у концептуальному просторі художньої прози П. Модіано ґрунтується на розумінні явища добового кола як ще одного прояву циклічності часу, який поряд зі зміною пір року, ритмів життя є джерелом сприйняття змін у світі і породжує у людини відчуття часу.

ТК ДОБОВЕ КОЛО об'єктивуються ЛО, які денотативно зорієнтовані не лише на зміну добових відрізків (*matin, après-midi, jour, soir, nuit*), а також на сукупність певних почуттів, станів, ознак, які проявляються у певний добовий період. За прямими і допоміжними словниковими значеннями ці ЛО визначаються таким чином: *matin* n.m. – “la première partie de la journée, du lever du jour à midi” [9, 1163]; *après-midi* n.m. – “partie de la journée comprise entre le déjeuner et le dîner” [9, 95]; *jour* n.m. – “espace de temps entre le lever et le coucher du soleil” [9, 1047]; *soir* n.m. – “décline et fin du jour ; moments qui précèdent et suivent le coucher du soleil” [9, 1787]; *nuit* n.f. – “espace de temps qui s’écoule depuis le coucher jusqu’au lever du soleil ; obscurité résultant de la rotation de la Terre, lorsqu’elle dérobe un point de sa surface à la lumière solaire” [9, 1280]. Виходячи з семантики наведених іменників й беручи до уваги першопочаткове уявлення людини про добовий рух часу на основі спостережень за переміщенням Сонця і Місяця, яке невід’ємно супроводжується зміною освітлення, можемо стверджувати, що лексеми *le matin, l’après-midi, le jour* поєднуються наявністю денного світла, а лексеми *le soir, la nuit* – зоровим сприйняттям темряви. Аналіз художнього матеріалу надає можливості відзначити, що ці ЛО полярні за своїм оцінним значенням.

Для персонажів художньої прози П. Модіано різні добові відрізки представлені як форми, що наповнені різними явищами природи, станами й відчуттями людини. Аналізуючи тексти, з’ясували, що для персонажів темний період доби є життєво необхідним. Проте це для них не години фізичного відпочинку, а можливість морального “перезавантаження”. Ідею такого результату імплікує катаконцепт ТЕМРЯВА, який вербалізується за допомогою ЛО *obscurité* n.f., *ténèbres* n.f. Продемонструємо розгортання виокремленого ТК на прикладі: *Au moment où j’ai fait claquer la porte derrière moi, j’ai cru que je replongeais dans le passé, à cause de l’obscurité, de la fraîcheur du vestibule qui contrastaient avec le soleil de plomb du dehors [...]. C’était comme descendre brusquement au fond d’un puits ou de ce qu’on appelle un “trou d’air”. J’ai marché à tâtons, les deux bras tendus, et mes mains ont heurté l’un des battants de la porte* (Modiano, QP, 49). У першому реченні представленого фрагменту ми спостерігаємо контрастність світу існування оповідача: зовнішній – нестерпне гнітюче сонце й внутрішній – темрява й прохолода. Носієм концептуальної інформації є лексема *obscurité* n.f. (“absence de lumière ; état de ce qui est obscure” [9, 1288]), символічне наповнення якої корелює із поняттями невідомості й незрозумілості. Темрява простору, який щойно замкнувся (*j’ai fait claquer la porte derrière moi*), метафорично занурила оповідача в попередні часи. Префікс дієслова *replonger* й граматичний час *Imparfait* вказують на циклічний характер дії, що повторювалася в минулому. Стилістичний прийом порівняння цього занурення із раптовим падінням у безодню колодязя (*descendre brusquement au fond d’un puits*) отримує вираження у ще одному вербалізованому символі невідомості: *le fond d’un puits*, який імплікує тут концептуальну метафору ЖИТТЯ – ЦЕ НЕВІДОМІСТЬ. У концептуальному просторі П. Модіано вона дещо модифікується і має такий вигляд: МИНУЛЕ – ЦЕ НЕВІДОМІСТЬ. З огляду на те, що минуле залишається завжди для оповідача нерозгаданим, а тому темним, ми отримуємо можливість побудувати асоціативний тип фреймової моделі ТЕМРЯВА → є → МИНУЛЕ. Зіставивши його зі згаданою вище концептуальною метафорою, ми модифікуємо асоціативний фрейм таким чином: ТЕМРЯВА → є → НЕВІДОМІСТЬ.

Лінійність часу в поезії романів П. Модіано полягає у його незворотності й характеризується індивідуальністю. Мезоконцепт ЧАС індивідуалізується (*le temps des vacances, le temps de l’Occupation*), що допускає його релятивне вживання – *le temps passé, le temps lointain, ces derniers temps*. У художньому просторі простежуємо персоніфікацію ТК ЧАСУ як цілісної одиниці – *le temps passe, le temps court, le temps montre*. Цілісність й індивідуальність часу проявляються в його здатності бути об’єктом приналежності *avoir assez de temps, perdre le temps*.

Графічно лінійність часу уявляємо у вигляді прямої, на якій позначаються три незворотні етапи життя: минуле, теперішнє, майбутнє. Можемо відзначити те, що у просторі романів, який є простором спогадів, виділяється саме перший етап життя – дитинство й молодість. З огляду на той факт, що герої П. Модіано розуміють ЧАС як психологічний феномен, оскільки він базується на чуттєвому і суб’єктивному досвіді, ми виокремили катаконцепти БІЛЬ ДИТИНСТВА І ЮНОСТІ, СУМ ЗА

МОЛОДІСТЮ, що виступають підґрунтям у розгортанні макроконцепту ПОЧАТОК ЖИТТЯ, який об'єктивується ЛО *enfance* n.f. (“première période de la vie humaine, de la naissance à l’adolescence” [9, 654]), *adolescence* n.f. (“âge qui succède à l’enfance et précède l’âge adulte” [9, 26]), *jeunesse* n.f. (“temps de la vie entre l’enfance et la maturité” [9, 1043]).

Проілюструємо розгортання кожного катаконцепту на прикладах із фактичного матеріалу. *J’avais décidé de quitter dans les prochains jours la rue d’Argentine. Il me semblait que j’étais guéri définitivement des plaies de mon enfance et de mon adolescence et, que désormais, je n’avais plus aucune raison de rester caché dans une zone neutre* (Modiano, CJP, 157). В аналізованому сегменті оповіді концептуального навантаження набуває словосполучення *des plaies de mon enfance et de mon adolescence*, оскільки імпліцитно вводить концептуальні лінії ДИТИНСТВО і ЮНІСТЬ. Провідною одиницею є лексема *plaie* n.f. (“ouverture dans les chairs, due à une cause externe ; blessure, déchirement” [9, 1436]), яка імплікує катаконцепт БІЛЬ ДИТИНСТВА І ЮНОСТІ. У цьому контексті йдеться не про фізичні, а про моральні рани оповідача, які спричиняють невгамовний душевний біль. Вони стають причиною відсторонення від усіх на “нейтральну територію” задля морального одужання.

Але в емоційно-чуттєвій площині оповідача ПОЧАТОК ЖИТТЯ має не лише негативне забарвлення. З плином часу відбувається усвідомлення того, що це період безтурботних років: *On devait se donner un but dans la vie. Sinon... Je l’écoutais d’une oreille distraite. J’avais l’âge où les conseils sont inutiles et où ceux qui les donnent vous semblent prononcer des phrases bien vaines. Un but dans la vie... Ce soir-là, l’air était tiède, les lumières de l’avenue des Champs-Élysées brillaient comme elles n’ont jamais brillé depuis, et plus bas dans les jardins, les fleurs des marronniers tombaient sur mes épaules* (Modiano, QP, 154). Концептуальна інформація цього фрагмента окреслює концептуальну лінію БЕЗТУРБОТНІСТЬ МОЛОДИХ РОКІВ, яку імпліцитно вводять ЛО *l’âge où les conseils sont inutiles; des phrases bien vaines*. Прикметники “непотрібний” (*inutile*), “марний” (*vaine*) вказують на несерйозне ставлення оповідача до порад щодо майбутнього життя. Вираз “чути краєм вуха” (*écoutais d’une oreille distraite*) демонструє його небажання серйозно ставитися до життя. Цю атмосферу безтурботності підсилює семантична лінія образу теплого травневого вечора з яскравими вогнями Єлисейських полів і цвітом каштанів, що падають на плечі оповідача, представлена у другій половині поданого вище фрагмента.

Висновки. Отже, наша розвідка дала змогу простежити динаміку розгортання мезоконцепту ЧАС у творах П. Модіано. ТК ЧАС представлений у термінах його циклічності й лінійності, в яких розгортаються макроконцепти ЦИКЛІЧНІСТЬ, ДОБОВЕ КОЛО, ПОЧАТОК ЖИТТЯ із катаконцептами МОРАЛЬНА НЕДУГА, ТЕМРЯВА, НЕВІДОМІСТЬ, БІЛЬ ДИТИНСТВА І ЮНОСТІ й складниками катаконцепту БУДЕННІСТЬ ЖИТТЯ, РАДІСТЬ ЖИТТЯ. Ми виділили концептуальні лінії: СТРАЖДАННЯ, ПОЛЕГШЕННЯ, БЕЗТУРБОТНІСТЬ МОЛОДИХ РОКІВ. Перша лінія – шлях подання негативної концептуальної інформації, асоціюється зі світлим періодом доби. Друга – належить до категорії позитивного і визначається темною порою доби. Проведене дослідження художнього матеріалу показало, що вербалізація макроконцепту ЦИКЛІЧНІСТЬ досягається лінгвальними засобами на різних мовних рівнях: словотвірному, граматичному, лексичному й текстовому. Розглянуті ТК і концептуальні лінії є вагомими концептуальними елементами і виступають підґрунтям у розгортанні текстового мегаконцепту ПАМ’ЯТЬ.

Тема нашого дослідження є **перспективною** щодо подальших розвідок, присвячених особливостям семантичного й концептуального наповнення ТК ПАМ’ЯТЬ у тканині романів П. Модіано.

Література

1. Августин А. Исповедь / Аврелий Августин ; [пер. с латин. М. Е. Сергеевко]. – М. : Канон+, 2003. – 464 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Fiction/avgust/01.php>
2. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2004. – 236 с.
3. Гурочкина А. Г. Концепт ВРЕМЯ и его образная объективация в поэтическом идиолекте У. Шекспира / А. Г. Гурочкина, А. С. Персина // Концептуальный анализ языка : современные направления исследования : сб. науч. тр. / отв. ред. Е. С. Кубрякова. – М. ; Калуга : ИП Кошелев А. Б. (Изд-во Эйдос), 2007. – С. 215–223.
4. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) / О. М. Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.

5. Кубрякова Е. С. Предисловие / Е. С. Кубрякова // Концептуальный анализ языка : современные направления исследований : сб. науч. тр. – М. ; Калуга : Эйдос, 2007. – С. 7–18.
6. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра / В. Г. Ніконова. – Д. : ДУЕП, 2007. – 364 с.
7. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : сб. ст. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 58–65.
8. Яковлева Е. С. ВРЕМЯ и ПОРА в оппозиции линейного и циклического времени / Е. С. Яковлева // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С. 45–51.
9. Le Robert quotidien. Dictionnaire pratique de la langue française / [sous la direction de J. Rey-Debove]. – P. : Dictionnaire Le Robert, 1996. – 2181 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. **Modiano, DA** : Modiano P. Dimanches d'août / P. Modiano. – P. : Gallimard, 1986. – 186 p.
2. **Modiano, DCJP** : Modiano P. Dans le café de la jeunesse perdue / P. Modiano. – P. : Gallimard, 2007. – 165 p.
3. **Modiano, QP** : Modiano P. Quartier perdu / P. Modiano. – P. : Gallimard, 1992. – 190 p.
4. **Modiano, RN** : Modiano P. La ronde de nuit / P. Modiano. – P. : Gallimard, 1969. – 153 p.
5. **Modiano, VN** : Modiano P. Voyage de nocces / P. Modiano. – P. : Gallimard, 1990. – 157 p.

Статтю подано до редколегії
22.03.2011 р.